

XURI ETA GORRI AZKAIN ETA BARDOZEN

Xipri Arbelbide

Aurten ohoratzen dugu bere biziaren erdia Bardozen erretor egon de Martin Hiribarren Azkaindarra. Izan da beste loturarik ere Azkain eta Bardozeren artean : gehienek ezagutzen duzuen Salvat Monho bikario egon da bi herrietan eta bien berri utzi dauku bertsutan. Bardoz aipatuko dugu 18.mende ondarretik, 20. mende hastapenerat, apez eta auzapezek izan dituzten gorabeheren karietera, xuri eta gorrien arteko kataskak estakuru.

Salvat Monho

Salvat Monhoren bertsuak publikatuak ditu Pierre Lafittek eta zenbait komentatuak JB Orpustanek. Izturitzen sortua 1749an, 1774an apeztua, Azkainerat izendatu zuten bikario, gero Uztaritzera kargu berarekin, 1778tik 1780ra, Azkainen dagoela berriz 1786an. Bardotzen da Iraultza hastapenean.

Bertsuak idatzi dizkie Azkaingo menetei Iraultzako lehen hilabeteetan, hain segur norbaitek apezan kontra idatzi beste zenbaiti errepostuz:

Hiru gizon sakratu

Ahal tuzte koplatsu

Zenbait meneta ausartek

*Edo debot hipokritek*¹

¹ Pierre Lafitte, Poèmes basques de Salvat Monho, Bayonne, Ikas 1972, 52 or

Azkainen baziren Iraultzako mundu berria batere onartzen ez zutenak,
bereziki herriko arduradunetan. Mounhok lege hoiei umilki obeditzea
gomendatzen zuen. Hona jadanik xuri eta gorriak, bainan apezak gorrietan.

*Orai lege berriak
egin dire guziak
Hek ongi istudiatuz
Hei umilki obedituz
Bat bederak behardu
Bere ona bilatu.*²

Lege berriak espikatu nahi izan zituen Monhok :

*Azkain nahiz argitu
Monho zaio mintzatu*³

Azkainen ez ziren ideia horietakoak :

*Zorigaitz Herri huni
Zeren aintzin gidari
Itsu gidari, itsuak
Izan diren hautatuak*

² Pierre Lafitte, 52 or.

³ Pierre Lafitte, 54 or.

Nahiz ez ziren denak kontrakoak ere :

Gizon zuhurak ere

Herri huntan badire

Batzuen tontokeriaz

Eta bertzen ausartziaz

Arras ahalkatuak

*Eta estonatuak.*⁴

Azkaindik Urruña ere ezagutu zuen, bai eta Teillary Urtubiako jaunak hango erretor izendatua, erretoren izendatzea ez baitzen beti apezpikuaren esku . Batere ez zuen bere ardiekin bat egiten delako artzainak. Sobera bortitza zen. Eta kontseilua ematen dio Monhok :

...Bai uliak eztirat

*Lasterrago biltzen dire ezenez minagrerat.*⁵

Iraultzaren aldekoa zela erran dugu. Hori hobeki agertzen da *Garat gaztenaren eta Iturbiderentzat*, bai eta *Ihardestea* bertsuetan. Lehena hauteskunde kanpañaren karietara idatzi zuen, Lapurdiko Biltzarkideak gomitatuz Garat eta Iturbideren alde bozkatzerat, deputatu bezala. Ez zen gehiago Uztaritzen baina hango berri bazekin han egona zenaz geroz bikario.

Garat eta Iturbide parti bitez gorterat

Eskualdun guzien partez Luisi erraierat

⁴ Pierre Lafitte, 54 or.

⁵ Pierre Lafitte, 48 or.

*Gure nahiaren pare balitz gure ahala
Laster bere deskantsuaz goza litekeiela.*⁶

1789an, apirileko 19 eta 24 artean izan ziren bozkak. Iturbide ez zen pasatu. Ondorioz Monhok idatzi zituen *Ihardestea* deitu bertsuak *mea culpa* eginez.

*Koplari aprendiz batek gogoan pasatu badu
Bertsu hotz batzuen bidez Lapurdi gobernatu
Sinets beza frogaturik, enganioan dela.*⁷

BARDOTZEN

Bardotzen dugu Monho gutienez 1790ko buruilean, bataio bat egin baitu egun horretan. Martin Delizalde Uztariztarra du erretor eta Mentaberry bikario lagun. Delizalde horrek zuen idatzi, beste hiru apezekin , apezpikuak eskaturik, Lapurdiko apezen arrangura kaierra (cahier de doléances). Akizek, Estado Jeneraletara igorri zuen diputatu.,

Arte horretan gauzak aldatu ziren Parisen. Azkainen Iraultzaren kontrakoak baldin bazituen partida Monhok, Bardozen, aldekoekin zenmakurtuko. Parisek Konztituzioari zin egitea eskatu zien apezzei . 1791ko otsailean zin egiteko deitu zituztelarik hiru apezak herriko etxerat, Delizalde eta Monhok ez zuten egin, Mentaberrik aldiz bai. Bordaletik etorri « Tiso » Bardoztar fraile ohi batek ere zin egina zuen Bordale, iduriz. Iraultzaleen

⁶ PierreLafitte, 56 or.

⁷ Pierre Lafitte, 58 or.

kluba sortu zuten Bardotzen, 2 apez hauek buru. Hona *Bardozen glub* egiten duten 9 bertsoetarik bat :

Herri huntan

Balinbada gizon galantik

Herri huntan

Ez ahal dire glub hortan !

Hor sartu direnek segurik

Ez dute halako famarik

*Herri huntan*⁸

Lau apezak herri berean bizi izan ziren zerbait gisetarat, Sanadon, iraultzaleek izendatu apezpikuak, Mentaberri erretoa eman arte 1791ko hazaroan. Monhok lekuak hustu behar izan zituen azkenean Delizaldekin, hegoalderat ihesi beste ainitzek bezala.

Egun gogorak bizi izan zituzten Bardozen zenbait hilabetez zin egile eta zingabeek. Iraultzale izatetik Iraultzaren kontrako bilakatu zen Monho. Mentaberri erretoa ofizialak elizatik bota zituen zin egin ez zuten biak. Herri gizonak ez zuten onartu erretoa berria. Azkenean armadaren laguntzarekin sartu zen bere kargutan Mentaberri. Eliza ondoko Sala jauregian meza ematen zuten beste biek, Herri gizonak erabakirik «libertatearen izenean » bakoitza nahi zuenera joan zitekeela. Jauregiak zuen arrakastarik handiena. Mentaberri ere bazuen bere artaldeñoa, andere serora barne.

Graziote, oi Graziote

⁸ Pierre Lafitte, 30 or.

Bardozko andere serora

Errotu zarela diote

Alde bateko aldera

Eskandala izigarria

Saindutzat du Mentaberri

Enganatu nahiz herria

*Andere serorak ezarri*⁹

Plenta bat pausatu zuen. Uztaritzeko nagusiek beren kargutik kendu zituzten Bardozeko apez zingabeak eta meza debekatu jauregian.

Mentaberriren posesionetan sartzearen okasionean bertsuak idatzi zituen orduan.

Gure eliza hartu

eta handik kasatu

Gaitu Mentaberrik

*Etsaiek zitadela*¹⁰

Hartzen duten bezala

Tropak ezarririk

Alde orotarik

Otoitzeko etxea

Ohoinen geriza

⁹ Pierre Lafitte 36 or.

¹⁰ Pierre Lafitte, 30 or.

Orai da bilatu
Pontifo legezkoak
Artzain egiazkoak
Dituzte etxatu
*Ardiak hastandu.*¹¹

Gertakariak orokorki aipatzen dituzten bi bertsu andana baditugu.
Erromako burulehenak zinegitea debekatu zuelarik, ttantto onak eskutan,
idatzi zituen 14 bertsu,. : *Erromako Gortetik* .

Jaun horren arabera
Aita Saindua bera
Bere kadiratik
Mintzo denean ere
Ezin sinets daiteke
Ez badu manurik
*Erregeren ganik*¹²

Gertakari guzietaz egin gogoetak daizkigu ematen *Eskandala izigarria*
hain segur berantago idatzi azken kantuan. Hau da gogorrena eta luzeena
(33 bertsu). Hona 2bi kopla:

Ministro zaharren doktrinaz
Ez baitziren hauk gustatzen
Mentaberriren katiximaz
Dire gozoki bazkatzen
Eskandala izigarria

¹¹ Pierre Lafitte 30 or.

¹² Pierre Lafitte 27-28 or.

Katixima ahantzirik
Glubeko doktrina berria
*Ikasi du Mentaberrik*¹³

(...) Eskandala izigarria
Tiso dute predikari
Bardotzeko Luther berria
*Eta ez aditu nahi.*¹⁴

Terrorearekin, elizak hetsi zituzten eta apez zin egileek ere ez zuten tokirik izan gehiago. Mentaberrik apezgoa utzi zuen 1794an. Euskal Herrian, Arrazoinaren tenplo bilakatu zen bakarretarik izan zen Bardotzekoa. Mentaberri, herriko greffier izendatu zuten 500 liberako soldatarekin, 2000 zituelarik erreto zelarik. 180 apezetarik 26ek zuten zin egin Baionako diosesan. Frantzian %51bat batek.¹⁵

Bainan hona non zenbait hilabeteren buruan, Robespierre hil eta, gure apez ondoak bere burua aurkesten duen herrikoetxean... erreto izateko. Bi aldiz eza eman zioten. Bardotzarren petizio baten ondorioz onartu zuten azkenean. Iduriz kargutan egon zen Loison apezpiku berriak 1802an, Martin Duhart Beskoiztarra izendatu arte. Gero ez dugu apezaren berririk. Bi hitz apezpiku honetaz. Apez zin egilea zen eta lasai egona bere herrian, Verdun aldean, egunik gogorrenetan ere. Oseba jeneral izateari zor omen dio bere apezpiku kargua. Saurine, Baionako apezpiku zinegilea,

¹³ Pierre Lafitte, 40 or.

¹⁴ Pierre Lafitte 38 or.

¹⁵ P. Haristoy, Les paroisses du Pays Basque, 1. Tomoa, 1895, Vigncourt, Pau, 193. Or.

Estrasburgoko artxapezkutegira izendatua izan zen. Marka guziak hautsi zituen Fech batek. Apezgoa utzia zuelarik, Lyongo artxapezpiku eta Frantziako « primat » izenda arazi zuen Napoleon bere ilobak. Zin egitea onartua ez zuten beste apezpiku batzu baztertuak izan zirelarik.

Artean, Hegoaldetik sarturik, Ainhua eta gero Irisarriko erreitor izan zen Monho. Herri hau armada espagnolak xehatetik beiratu zuen 1813an, Mina jenerala belauniko otoizturik. Bardozerat erretiratu zen 1819an, Karrikagaraian hiltzeko 71 urtetan, 1921an, ekaineko 4an.

Martin Iribarren

18 urte berantago, 1839an etorri zen Bardozerat Martin Hiribarren Azkaindarra eta 1865 arte egon. 26 urtez, luze baita. Kaseta irрати eta telebistarik ez zen garai haietan, Iraultzak eta hemen izan ziren bi gerlek, bazuketen oraino aipaldirik supaster xokoetan. Bizkitartean haizea itzulia zen eta 1848an bigarren errepublika sortu zelarik, jaun erreitorak zuen egunari zoakion mintzaldia egin Bardozeke azkatasunaren zuhaitza benedikatu eta. Frantsesez eta ez euskaraz. Bandera aipatzen du, baina zuhaitzak zituzten benedikatu. Menturaz bandera gainean emanik. Askotan erreitorak zuen mintaldia egin hala nola Donapaleu, Arberatz eta Domintxinen. Bainan ez Landibarren : egun hortan apezak lekuak hustu zituen. Aratsean bildu zelarik, atean jo zuten gazteek, bainan erreitorak leihotik ihes egin ! 1852an Napoleon III. indarrean zelarik irakaskuntzatik bota baitzuten Larraburu Heletako errienta, Xaho, Renaut eta Dendabururen aldekoa zelakotz, honen kanporatzea eskatzen duen gutunean, inspektoreak idazten zuen : *Il trouve un point d'appuis dans le curé, fort douteux en politique.*

Hona Hiribarrenen mintzaldiko bi pasarte

*Je suis heureux d'avoir béni votre drapeau. Si une carrière différente m'imposait d'autre devoir, j'irais au besoin avec vous soutenir et augmenter la gloire immortelle de ces trois couleurs. Ce n'est pas invoquer la guerre, la France ne la provoque point mais si on la lui déclare, aucun de ses enfants ne doit la craindre. (...)*¹⁶

1810an sortua eta bazekien armada frantsesa egona zela Azkainen eta Iparraldeko jendeak hain ongi tratatuak zituela non Lhuillier jeneralak afitxa hau hedatu batzuen :

*Les militaires pillent, volent leur linge et leurs effets. Ils les vexent et les maltraitent de toute manière. Les chefs sont souvent témoins de ces excès et ne les répriment pas. Cette conduite qui ne pourrait être tolérée même en pays ennemi, est bien plus répréhensible chez nos compatriotes.*¹⁷

Bainan segi dezagun Hiribarrenen mintzaldiarekin

Pour les lions de la vieille Cantabre, la liberté, c'était la lyre qui faisait bondir vos pères, la trompette qui, au moindre danger, les faisait courir aux armes. Pendant 40 siècles, du haut des Pyrénées ils bravèrent le victorieux Romain, le sanguinaire Vandale et l'indestructible arabe.(...) Libertatea zein eder den ! »

(...) Qu'il n'y ait plus que des républicains... Que ce mot n'effarouche point vos oreilles : il ne doit plus rappeler les noïades, la guillotine et

¹⁶ Lamant Duhart, Bardos, Ekaina.

¹⁷ ADPA

*l'anarchie. Les républicains ce sont les amis du travail, de l'ordre public, de l'équité, de la sobriété, et enfin de la dignité de l'homme.*¹⁸

Iraultza garaian ez bezala, herrikoetxeak eta apezetxeak, bat egiten zuten beraz bigarren errepubika egunetan. Ohar halere Hiribarren errepublikarra, Napoleontzalea zela ere, « Napoleon lehena » olerkia lekuko. Zeruko xedeen betezerat agertua zen Napoleon.

*Gutitan halakoak dire agerturen
Bethetzerat gaitzaten Zeruko xederen.*¹⁹

Ondoko bertsuek erakusten dute zergatik zuen horrelako atxikimendua inperadorearentzat.

*Elizari ziotzan xukatu nigarrak,
Idekiz haren athe hetsi ez beharrak
Konstituantaz geroz, bilhuia sainduak,
Nihongo lege tzarrez bethi trabatuak,
Etziren gehiago baizik ametsetan;
Sinhesteak hil hurren hainitz bihotzetan.
Besta lohiak ziren bakharrik egiten;
Arima onek besta, nigarrak zituzten.
Hamar urthe bazuen holako ariak,
Ez dire ahantziren orduko zauriak;*

¹⁸ Lamant Duhart,

¹⁹ Klasikoen gordailua, Napoleon lehena.

Etzen behar aldare, ez eta aphezik,

*Etziren mentan uzten tzarkeriak bezik.*²⁰

Erraten duen bezala « ez dire ahanzten orduko zauriak » ez eta Napoleoni zor ziotela zauri horien desagertzea. Robespierren ondotik, azkatzale bezala agertu zen Napoleon. Napoleon lehenagoko xuriaren alde beraz Hiribarren eta denbora berean, 2. Errepublikako gorrien alde .

Duvoisin

Duvoisin Bardozen egona da bibliaren itzultzeko, (1859-1864), Hiribarren ezagautu zuen azken urtean. Napoleon III. inperadorearen urteetan, auzapeza Prefetak izendatua eta bonapartista baizik ez zitekeen izan. Duvoisin bezala : Bonaparte printzeak zion dirua ematen. Bere sendimenduak agertzen ditu ondoko bertsuetan :

Dugun kanta batean

Biba inperadorea !

Gure begiratzalea !

Biba gure Andrea !

Biba gure printzea !

Biba Frantzia !

*Biba Eskal Herria !*²¹

²⁰ Klasikoen gordailua. Jean Martin Hiribarren, Napoleon

²¹ P. Urkizu, 394 or.

Estadoa eta Elizaren arteko harreman onen lekuko : eliza berria estrenatu zuten 1870an. Diru publikoarekin eraikitzen ziren elizak, Napoleon-en konkordatuaren martxan baitzen .

Imitorioak

Gauzak aldatuko dira egundainokotan hirugarren errepublikarekin, ez dakgu zer gatik. Pierre Damestoy izanen da auzapez 1881tik 1919 arte. *Negociant* ekarria da herriko paperretan. Gorria zen bainan ez ditake erran herriko gehiengoak ez zuela harekin bat egiten 38 urtez egon denaz gain kargutan ! 1905an kantonadako bozketan, gorriak izan zuen gehiengoa.

Herria bi parte egin zen : gorriak eta xuriak, imitorioetan ikusiko den bezala.

Hastetik agertu zena gorri ? Xantre izana zen, beherago ikusiko duzuen bezala. Ezkila berria egin zutelarik honen izena grabatu zuten gainean. Menturaz automatikoki egiten zen auzapezarena. 1884an serorek utzi zuten herriko eskola. Utzi zuten lehentarik. Laizizatu izan den lehentarik a ; Seroren erabakiz ala auzapezaren erabakiz ? Konteiluko biltzar batetan errana da, serorek ziotela gutun bat igorri johan zirela jakin arzteko. Gutun hori ez da hor.

Geroago ote zuen agertu bere kolorea ? Hauteskundeetan zerbait egiteko nahikeriarekin ? Gorriek haizea alde zuten eta Agarramonteko jaunaren kontra aurkestu zen Bidaxuneko kantonadan. Bainan galdu.

Gorri gorietarik zelako froga, errientak haurra izan zuelarik, bazkaria egin zuten herriko exean bizpahiru kontseilarirekin, *bataio bazkariaren eskernioa* Bardozeke berriketarik dioenaz.²²

1906an Imitorioak izanen direlarik, aktiboki parte hartu zuen, jandarma eta gobernuko ordezkariaren erdian, batere ez zelarik bortxatua parte hartzerat. Santsinena erretoaren azken asteetan gertatu ziren Imitorioak. Hona nola kondatzen dituen *Eskualdun Onak*.

Joan den astelehenean Bardozele elizaren imitorioa egin behar zuen Bidaxuneko kontrolurak. Eguerditik oren bata irian jin beharra zen jaun hori, bere lanaren egitera. Oren bata gabe, hiru ehun bat Bardoztar, gizon eta emazte, eliza aintzinean bildurik zauden, herriko elizaz jabetzera jin behar zelakoaren zain.

Erran tenoreko han zen kontrolura, lau jandarmekin, harmak eskuan ; eta heien erdian, herriko jendearen izitzerat heldu balitz bezala... jaun mera²³.

Zertako zen han ? Zer xedez eta zer zuzenez ? Bardozeke jaun mera ? Zer ? Giristino herri batetako buruzagia lan horri buruz agertzeko, ez ahalge ? Zer estakuru eman dezake ? Bortxatua zela ? Ez, jaun mera, ez. Ez zinen bortxatua. Jandarme gaizoek erran dezakete hori. Zuk, ez.

Orok badakite, legearen arabera, merak gomitatuak izan ditazkela, « invités », lan tzar huni esku emaiterat. Bortxatuak, ez, den gutienik ere.

²² Eskualdun Ona, Bardotze, 1902.02.06, 1. Or.

²³ Amestoy. Errepublikar bezela aurkestu zen kontseilu nagusirako Bidaxuneko de Grarmont jaunaren kontra, baina ez zen pasatu.

Legea zonbat ere baita bertzenaz makurra, ez da heltzen hortaraino. Zu, ba ; zu, legea baino ere gorriago bete.

Beneditanoen eiheraz jabetu zirenean, han zinen, oro baino aintzinago, Prefetaren begietan zure burua eder egiteko. Ez bortxaz orduan ere, bainan zure nahiz.

Eta orai, herriko elizaz jabetu nahi direnen laguntzaile, zu, jaun mera ? Ca c'est trop fort. Soberak sobera dire.

Sobera zela hori kausitu dute Bardoztarrek berek. Eta hurbiltzen ikusi duteneko, denak oihuz hasi dira : kuku Judas ! A bas le sectaire ! A bas le mouchard !

Jendea ixilduxe denean, kontrolurak jaun erretorari²⁴ erran dio zer lan egiterat igortzen duten. Erretorak errepostu : ez duela onesten lan hori. Gero berehala, fabrikako presidentak irakurtu du, gora eta azkarki, hitz garbi, sarkorrez, protestazione bat.

Orduan sartu nahi izan dire elizan. Bainan barnean ziren jendeek borta guziak oro hetsiak zituzten. Eta barnetik oihuz hasi dire : « A nous l'Eglise ! Vive la liberté ! A bas les francs maçons ! »

Jaun mera bere lagunekin joan behar izan da jin bidez, deus egin gabe. (...) (Jende) heien oihuak gero, eta eskarnioak jaun merari !... « Hu, hu, hu ! A bas le rénégat, A bas le mouchard. » Ihes egin behar ukan du ostatu batetarat. Halere nolazpeit erakutsi nahiz zoin den gizona, gizon ohoratua eta kuraiatsua, itzaltzearekin gibelaldea erakusten zuen, eskuz joz, haur

²⁴ Sancinena 1893-1906

tzar batzuk bezala... ope. Zer auzapezaren jabe diren Bardozen !

*Heientzat !*²⁵

Auzia

Beraz Baionako Prokuradoreari parte eman dio eliza aintzinean jendek oihu egin zutela : « A bas les voleurs, à bas les assassins. » Eta zer da gero, hala balitz ere ? Jandarmeak ibili dire lau gizonen eta bi neskato gazteren ondotik eta galdatu diote hea egin zituztenetz oihu ikaragarri hek. Orok ihardetsi bide dute, egia den bezala, ez dutela gogoan izan ere holakorik aipatzea.(...)

Daukate hanitzek hobeki eginen zuela jaun merak ixil ixil egoitea. Deus izan balitz holakorik, jandarmak han ziren enzuteko. Nork zuen jaun merak baino hobeki merezi berbala izaitea ? Haizu ote da, jaun mera izana gatik, hainbertze jenderen aintzinean gibel aldea erakustea ? Phu zikin !

Bere buruaren xuritzeko erran omen du jauntto horrek bortxatua zela han izaiterat ? . (...) Bardoztarrek jakina dute ez direla agertu ez Bidaxuneko Jaun Mera ez eta ere Bastedakoa. (...) Bainan plazer baitzuen Bardozekeo Dameztoik lan hortan parte hartzea. Gogotik zohan segurki ; eliza idekia izan balitz, kontrolurraren ondotik, dudarik gabe , xantre ohi bezela, elizan sar zitekeen salatzerat, eta gero gaitzitua jauna entzutiaz : »A bas les mouchards ». Norbeitek erran ere badu : debrien figura, igandetan meza ez ibiltzen eta baia lan horren egiteko elizan sartzen ? Hu, hu, Kahut !²⁶

(...) Imitorioa egiteko denbora guzian, Jaun mera egon behar izan da, mutiko ttipi bat bezala, elizatik kanpo, ez ahal baitzitzaion eder. (...- A

²⁵ Eskualdun Ona, 1906.2.9

²⁶ Kahut hitzak kaskoinez erran nahi desake : etxezoko, hilkutxa

*Damestoi, Dameztoi ! Aspaldian berantetsia ahal zira noiz izanen diren eliza guziak hetsiak eta apezzeria guzia « toute cette prêtraille », erraiten duzun bezala, alde bat kasatua.*²⁷

Ikusten duzue mende batez errotak itzulia egin duela. Iraulyza garaietan apezen alde ziren Badoztarrak, Napoleon lehenaren garaietan hnen alde, gero bigarren errepublikareen alde, gero Napoleon IIren alde eta mendé ondarrean Bardoiz itzuli da Munhoren garaietarat, auzapeza zutela partida aldi honetan eta ez apez bat.

Bestalde historio honek erakusten du apezak izan direla iraultzalen alde, kontra izan aintzin, bigarren errepublikaren alde gero, 3.ren kontra izanen diren bezala. Karmetan erail behar zuten Frantses d'Ardan Isturiztarra ere Iraulzaren aldekoa zen hasieran, bere apezgaiekin.

Bardotzeko beste izen zenbait

B. Zelhabek lehen saria izan zuen Urruñako lore jokoetan 1855an *Entzunik espantutan Indien berriak*,²⁸ Ameriketara zoatzinentaz idatzi bertsuentzat, Etxahun Barkotxe hasarre gorrian sartzen zela, apezgai izana eta apezen kastakoa zelakotz emana baitzioten saria Xiberotarraren ustez. *Bi bertset horiez* kantua egin zion irabazleari.

Leon Dajas, apez Bardoztarraren bertsu zenbait ere badugu. *Herriko bestak, Emazte edaleak*.²⁹

J.B. Gorostartzu, (1829-1868) 1794an gillotinatua izan zen Ezpeletako jujearen semea, bi urtez Bardotzen bikario egon da. 2. saria izan

²⁷ Eskualdun Ona (1906.02.16)

²⁸ Patri Urkizu, Bertso eta Kantak II, Etor, 1991, 355 or.

²⁹ P. Urkizu, 364-367.

zuen 1854an, geroztik famatua gelditu den *Orhiko xoria* kantuentzat .
Haroztegi izenpetzen du amonaren etxeko izenetik. Jakinez nola hil
zitzaion aitona harri nindezke gorria izan balitz.³⁰

Horra Bardotzek zer eman dio Euskal literaturari eta literatura horrek zer
ikasten digun xuri eta gorriek herri horretan izan zituzten gora bereheretaz.

Bibliografia

- Askoren artean, Bardos, ekaina, 1992
- Albizu Danielle, Bardotzeko Euskal Idazleak, in Bardos, Ekaina, 325-340 or.
- Dassance, Gure Herria 1970
- Lamant Duhart, Bardos, 187-204
- Jean Baptiste Orpustan, Un poète Basque au temps de la Révolution, in 1789 et les Basques, PUF Bordeaux, 1991 239-255 or.
- Urkizu Patri, Bertso eta kantak, Etor,
- Eskualdun Ona astekaria
- Herriko etxeko dokumentuak

³⁰ Dassance, *Orhiko xoria*, Gure Herria, 1970, 321-332 or.